

Nyitva hagyott építészet

BME Építőművészeti Doktori Iskola

Gyulovics István vázlata

konzulens: Roth János DLA

opponens: Kerékgyártó Béla C.Sc.

Tartalom

- _ A befejezetlenség mint állapot
- _ Építészeti folytonosság és a fenntartható környezet
- _ Rendszerek az átalakítás megfigyeléséhez: Dietmar Eberle, Stewart Brand
- _ Az átalakítás izgalma
- _ A válogatás az építész fontos képessége
- _ Az épületek nem csak átalakulnak, hanem fejlődnek
- _ Kiegészítés, rendrakás, átírás
- _ Ami túlél átalakul
- _ A beépített anyagok minősége
- _ A kulturális beágyazottság

- _ Melléklet

Bevezetés

1.A befejezetlenség mint állapot

Vannak épületek amik nem követnek trendeket, mégis szépek. Funkciójuk, építészeti minőségük és tartósságuk teszi őket hosszú életűvé. A házak, ahogy egyes tárgyak, generációs termékek, örököstük őket a családtagjainkra és tágabb értelemben a közösségre amelyben élünk. Az építést nem tekinthetjük magánügyünknek, minősége nem csak egyéni, hanem közös érdekünk, felelősségünk. A jó családi ház olyan, mint egy hűséges zsebkész. Kitarat mellettünk hosszú-hosszú évekig, ha vigyázunk rá. Ma egyre inkább hasonlítanak a házaink egy svájci bicskára, igyekeznek mindent tudni azon felül, hogy családi házak. Megterheljük őket mindenféle kényelmi és okos funkcióval, holott egy igazi ház legtöbbször enélkül is meg tud adni mindent, amire szükségünk van. Némi mértéktartással és lemondással értelmes kompromisszumok mentén sokkal gazdaságosabb és tartósabb otthonokat hozhatunk létre. Ezek a kellékek sokszor olyan elemekkel bővítik a családi házat ami rátett, oda nemillő módon, idegen testként, vagy furcsa parazitaként viselkedik rajta. Persze mondhatjuk azt is, hogy ezek a tárgyak idővel részét képezik majd a házainknak és ötven, száz esztendővel később a szemünk megszokja ezeket. Részévé válnak az épületnek, mint ereszcatorna, vagy kémény. Hiszen ezek is funkcionális részei a háznak. Léteznek épületek amiken koruknál, funkciójuknál fogva nincsenek ilyen elemek, vagy ha vannak is rafinált módon rejtve maradnak. A kérdés az, hogy az átmenetet hogyan kezeljük építészeti eszközökkel. Amíg még furcsán hatnak az újabb épületgépészeti csodák házainkon, hogyan bánunk el velük? Az a fajta homogén építészeti eszköztár, mely hosszú évszázadokig működött mára teljesen lecserélődött. Ahhoz, hogy egy mai homogén falszerkezet fel tudja venni a réteges szerkezetekkel a versenyt, különleges technológia bevetésére van szükség (Liapor beton). Ha elfogadjuk azt, hogy az épületek sokkal inkább kollázs jellegűek mint monolitikusak, érzésem szerint feladjuk a házak archetipikus potenciáljának egy részét. Minden jó épület egy műalkotás is egyben, nem csak egy belakható funkcionális tárgy. Minden olyan újabb mozdulat, elem, ami elvesz az építészeti poézis erejéből, hosszú távon a ház ellen dolgozik.

Az épületek neutralitása nem jellegtelenség, hanem az időtlen építészeti formáltság nemes sajátossága. Használati tárgyainknál fontos, hogy a leggyakrabban kézbe vett eszközök jók legyenek. Ennek építészeti példája a lakóhely. A családi ház a lakóépületek között az a lépték, ahol az egyéni karakterek és gondolatok legjellegzetesebben felfedezhetőek. Sok esetben a lehetőségek, vagy szándékos döntés vezet egy családi ház átalakításához. Az itt megfigyelhető lelemények, stratégiák kibontásával és dokumentálásával foglalkozom a dolgozat mellékletében. Az átalakítások olyan kereteit adják az építésnek amik beépített kötöttségek a tervezés során. Az építészet folytonos voltát családiházakon lehet talán a legjobban megfigyelni, hiszen ez az a lépték, ahol a használók a teljes épület (külső és belső terek, kapcsolódó melléképületek, környezet) alakítása felett rendelkeznek. A családi ház az a személyes léptékű épület, ami a legkisebb emberi közösség személyes tere, a legváltozatosabb funkciókkal felruházva.

Az épületek, bár jellemzően egy személyhez kötjük az alkotást valójában több személyhez kötődnek. A kialakított épület terei a tervezők koncepciója alapján készülnek el, de a használatbavétel után a bentlakók alakítják folyamatosan. Szemben a festézzettel, vagy a szobrászattal, ahol egy személy intellektuális terméke a létrejött alkotás, az építészet végeredménye minden esetben több személy közös munkájának és egyezségének eredménye. (Unwin, 1997) Az építészet végterméke az épület, aminek használói vannak, nem nézői, vagy csodálói. A használat pedig nyomot hagy az alkotáson. Példa arra, hogyan válik ez újra művészeti alkotássá a 2010-es velencei biennálé belga pavilon használt felületeket bemutató tárlata/.

2.Építészeti folytonosság és a fenntartható környezet

A felújítások kérdése egyre aktuálisabb az új építés jelentős visszaesése óta, de indokolhatja ezt az ezredforduló óta homloktérbe került fenntarthatóság és az ökológikus szemléletmód térhódítása is.

Az elmúlt két évszázad gyorsuló technológiai fejlődése társadalmi átalakulást is magával vonzott. Ezek az átalakulások közvetlenül hatottak a lakóépületekre is. A 19.sz. közép- és felső osztályának mindennapi életéhez tartozott a személyzettel való együttélés. A huszadik század technikai vívmányai először csak a személyzet csökkenéséhez vezettek majd feleslegessé vált a mindennapos jelenlétük. A századforduló elején épült házak átalakításakor a felszabadult személyzeti helyiségeket jellemzően továbbra is alárendelt, kiszolgáló funkciókkal töltötték meg, vagy a ház teljes belső terét átalakítva rendeződtek újra az egyes funkciók. A cselédszoba vagy -lakás leválasztásával egyes esetekben új kis lakások, garzonok jöttek létre.

3.Rendszerek az átalakítás megfigyeléséhez: Dietmar Eberle, Stewart Brand:

Von der Stadt zum Haus eine entwurfslehre Eberle arról beszél, hogy az 50-es és a 80-as évek lakásépítési lázában készült házak között sok a házilagos kivitelezésű, vagy kétes minőségű épület amely mára esztétikailag is elavult. Ha világméretben szemléljük a lakásépítést, ma is csak az épületek egy kis százalékát tervezik építészek a tömeges építés ma is informális. Mindenféle szakértelem nélkül, az építés, lakhatás egyszerű igénye hívja életre őket. A magas építészetben új tendencia az egyre növekvő technológiai fejlődés egyre több társtervező bevonását igényli egy ház megalkotásához, csökkentve az építész és az építészet szerepét a teljes folyamatban. Eberle véleménye szerint az építész munkája egy szakággá redukálódik a sok másik mellett. Véleményem szerint ez túlzott pesszimizmus, hiszen az építészek még nálunk is legtöbbször generál tervezőként vesznek részt az a házak tervezésében. A gazdaságossággal vagy a fenntarthatósággal indokoljuk a gyenge építészeti minőséget. Az építészet alárendelése a ház kényelmi épületfizikai, épületgépészeti rendszereinek legtöbbször komoly esztétikai hiányhoz vezet.

Az építészet kulturális felelősséget ró az alkotókra. Nem csak használható házakat, de esztétikus környezetet kell létrehozni. Nem az egyéniségek kísérletei, az önkifejezés és reprezentáció az egyetlen cél, hanem egy a közösség számára is elfogadható épített környezet folytatása. Ahogy Eberle fogalmaz a kultúrához való hozzájárulás, a használati érték és a költséghatékonyság az a legfontosabb három dolog, ami az építész feladata a tervezés során.

A helyeket ahol élünk az építészek és az emberek együttesen teszik olyanná amilyenek. Az alkotó és a használója, lakója, átélője az, aki idővel elvesz és hozzátesz a környezetünk egy-egy szeletéhez. A környezet teremti meg azt a háttérrel kulturálisan, történetileg és fizikailag is, amivel az épület párbeszédet folytat.

Az építés folyamata nagyon sok erőforrást köt meg, amit egyébként másra használhatnánk. Amikor minőségről beszélünk, az épület élettartama a beépített anyagok szempontjából kulcs fontosságú.

Az átalakítások azért kiemelten fontos téma, mert az építőanyagok amiket használunk és a gyorsan avuló technika, ami beépül a házakba azt eredményezi, hogy 30-50 évente fel kell újítanunk az épületek gépészeti rendszereit. Ezen felül a változó használói igények a legtöbb esetben újraindítják a házakat. Pazarló hozzáállás, hogy fél évszázad alatt nagy épületállományunk komoly részét teljesen lecseréljük.

Érdekes gondolat Eberle-től, hogyha a tisztán használhatóságra épített régi elképzelésekkel szakítunk és a Az építészet fő céljának a használhatóság helyett a szépséget jelöljük meg, ez elvezet ahhoz, hogy ez az a

létrejött minőség az, ami a társadalmi és kulturális elfogadottsága alapján életben tart végül egy épületet. Ha az épületek 100 év feletti élettartamát vizsgáljuk, új megvilágításba helyezi az építési költségek optimalizálását az értékvédelemmel szemben. (Eberle, 2007)

Az épületet alkotó elemek, a használt anyagok mind -mind kihatással vannak annak tartósságára. Az épület időbeliségét a szépség mellett ezek határozzák meg a legjobban.

Eberle 5 különböző építészeti elemre bontja az épületeket 100 évet meghaladó élettartam esetében.

1. Elsődleges a hely minősége, amely topográfiai, kulturális és szociológiai beágyazottsága miatt, ha nem is az Eberle által említett 100 éven, de 50-en biztos túlmutat, ugyanakkor nehéz megjósolni azt milyen sorsa lesz egy adott helynek. Gondoljunk csak egy radikális demográfiai változásra, vagy megszűnő munka lehetőségek miatti elvándorlásra.
2. A tartószerkezet, a közlekedés első- és másodlagos szerkezetei mint a menekülő lépcsők és az egyes magként definiálható építészeti elemei még azok, amik akár 100 évet kiszolgálhatnak.
3. A külső héj a tető és a homlokzat, illetve a strangok és a vezeték hálózata az épületnek maximum 50 és 100 év közötti élettartamú elemek lehetnek.
4. Az épület funkciója lakó, munkahely, szabadidős vagy szórakoztató, tapasztalatunk alapján mondhatjuk, hogy periódikus változáson, karbantartáson esik át úgy 20 évente.
5. A befejező felületképzések síkja az épületnek, amikkel a felhasználók a legszorosabb kapcsolatban vannak napi szinten. A burkolatok és felületek élettartama mintegy 10 év. Az épület belső öltözete használódik el a leggyorsabban.

Stewart Brand hasonló rendszert állít fel az épületek időbeli változásainak megfigyelésére. Az általa kialakított rendszer az épületet rétegekre bontja, hat ilyen réteget különböztet meg. Elsőként a helyszínt említi, amely nem is igazi réteg, hanem az épületet befolyásoló adottság jogi, geográfiai és környezeti szempontból. „A helyszín örök” - idézi Francis Duffy állítását. Duffy „4S” épület réteg csoportosítását (shell, services, scenery, set) Brand még két réteggel bővíti ki (site, shell, structure, services, space plan, stuff). Ezek a rétegek az épület lassan, illetve gyorsan változó elemeit kategorizálják élettartamuk szerint.

Az átalakítás izgalma

Nem csak a praxisban kerülnek előtérbe a felújítások, átalakítások és bővítések mint feladatok, de a felhagyott épületek újrahasznosítása folytonos kérdés az új építésekkel szemben. Az a rengeteg adottság, ami egy meglévő épülettel csomagban érkezik, lehet a tervezés egy katalizátora is, nem csak probléma. Az egyes épületek folytatásához alaprajzi, szerkezeti rendszerük felfejtése után következhet a továbbtervezés, az új igények, funkciók kialakítása.

A válogatás az építész fontos képessége

Ahogy Brand és Duffy is állítja az épületek tartószerkezete az, ami a leglassabban változó egység ebben a kollázsban. A változás idővel törvényszerűen a tartószerkezetet is érinti. A pillérszter, vagy a tartófalak az épület keretét határozzák meg. Ez az a játéktér, melyet átlépve az átalakítás komolyabb beavatkozássá kezd válni, az épület karakterét is alapvetően módosíthatja, vagy megmásíthatja. Mégis mi marad meg az eredeti épületből? Mi az, amit az építész érdekesnek, a ház karakterét őrző elemnek vél? A tömeg, a térszerkezet, homlokzati rendszer, építési mód az, ami a ház valódi karakterét hordozza? Ezeknek a felfejtése minden esetben egy egyedi történet. A dolgozat melléklete képpen készül egy kis gyűjtemény arról, hogy ma hogyan gondolkoznak építészek az átalakításról.

Az épületek nem csak átalakulnak, hanem fejlődnek.

A fejlődést legtöbbször a komfort emelkedésének igénye, hívja életre. Először a víz (1900), majd az elektromos áram bevezetésével (1920-'30), és a telekommunikáció fejlődésével (1970) újabb és újabb szerelvényekkel és hálózatokkal bővültek épületeink. Egy-egy ilyen beavatkozás mindig nyomot hagy az épületen, hiszen, ha elérkezett az idő a változásra, az magával vonz más átalakításokat is.

Kiegészítés, rendrakás, átírás

Ami túlél átalakul:

Minden épület ami a fennmarad, valamilyen mértékű átalakításon átesik. Sok épület a szerethetősége, kulturális beágyazottsága révén marad fenn.

A kulturális beágyazottság:

A ma fennmaradt történeti épületeink jellemzően a magas építészet emlékei. Óriási befektetések voltak már a saját korukban is, melyek részben méretüknél fogva konzerválódtak. Vegyük példának a keszthelyi Festetics kasélyt, melynek nem volt elegendő két világháború sem, hogy a megszálló hatalmak és a lakosság olyan mértékű pusztítást végezzen rajta, ami megpecsételné a sorsát. Nem mellesleg a felhasznált anyagok minősége és tartóssága ugyancsak az épület hosszú élettartamának záloga.

A beépített anyagok minősége:

Minden anyag, ami a ház tartószerkezetétől a burkolatot alkotó felületekig beépül kódolja a ház élettartamát a megépítés pillanatában. A ráfordítással szinte arányos az első felújítások és a ciklikus karbantartás anyagi áldozatai, ezek vonzata. Azonban minőségi nemes anyagokat megvásárolni, szakszerűen és gondosan beépíteni drágább, mint olcsóbb alternatívákat. Bár tartósabbak és a karbantartási igényük is alacsonyabb, ha hozzájuk kell nyúlni a javításuk, vagy cseréjük többszöröse az olcsóbb építőanyagokénak. Kérdés, hogy ebből a szempontból a gyorsan avuló és cserélődő építőanyagok, az ezeket tartalmazó épületek azok, amik a fenntarthatóbb modellt szolgálják, vagy a költségesebb minőségi anyagok azok, amik ugyan több erőforrást kötnek le, de hosszabb a karbantartási ciklusuk.

A magas építészet és a vernakuláris:

A minőségi alapon túlélő házak ellenpontjaiként említhetnénk a mennyiségi alapon fennmaradóakat is. Meglátásom szerint a 10x10-es kockaházak, de a panelek is hosszú időre velünk maradnak még, nem azért, mert annyira szeretjük őket, hanem mert egyszerűen annyi van belőlük. A kínzó lakáshiány szülte mennyiségi lakásépítés a korában nagyon sok embernek jelentette a kényelmes és gyors lakáshoz jutást. Akik egy külvárosi komfort nélküli szoba-konyhás lakásból költöztek az összkomfortos panellakásba azoknak minőségi különbséget jelentett ez a változás a lakókörnyezetükben. Mára az épületfizikai és esztétikai avulásukkal problémát jelentenek. További fennmaradásuk a hiányzó alternatíva miatt és a mennyiségük miatt is biztos.

A vernakuláris építészet ezzel ellentétben idő és tapasztalat birtokában olyan házakat hozott létre, amik az adott időben biztonsággal és gazdaságosan felhúzható épületeket voltak. A praktikum a lakás esszenciáját hozta létre négyzetméterre és centire kidekázva a szükségekhez mérten. Mindenfajta díszítés, anyagminőségbeli különbség extraként jelentkezett a házakon. Szemben az építészek által tervezett épületekkel, amik alapvetően extra anyagokból készültek, gazdag díszítéssel mert alapvető igény volt a reprezentáció.

Melléklet

8 Magyar kortárs építész saját családi ház átalakítása

Kovács Zsófi: Pismány, Szentendre nyaraló átalakítás

Az 1970-ben épült nyaraló a kor hétvégi ház építési hullámában keletkezett. Az akkor még gyenge infrastruktúra és az anyagi lehetőségek metszetében jött létre a hétvégi tartózkodásra, nyaralásra kialakított lakóter. Zsófi a nagymamájától 2013 nyarán vette át a házat azzal a céllal, hogy életvitelszerűen kiköltözzön ide Budapestről. Az arányos méretű telken a ház a kötelező előkert és oldalkerti sáv sarkában áll. A jelenlegi terasz, ami a kert felé néz fokozatosan emelkedik a kert szintje fölé. Az eredeti épület téglafalazattal, előregyártott vasbeton tálcás zárófödémrel készült, melyet bitumenes lemez vízszigetelés zár. A tető pontra lejtetett és egy vízközpön távozik a csapadék az épület körüli járdára. A földszintes épület negyed részben alápincézett.

A ház utólagos hőszigeteléssel lesz ellátva és a nyílászárói is korszerűsítésen esnek át. Zsófi a belső terekben minimális átalakításokat tervezett. A teljes vizesblokk és lényegében a konyha is a helyén marad. A konyhát a lakószobától elválasztó fal megrövidül, és a térelhatárolás szerepét az újonnan készülő kályha veszi át. A másik fontosabb átalakítás az új hálószoba és gardrób. A korábban két apró hálófülkéből összenyitásával egy kényelmes gardrób és hálószoba alakul ki, amelyeknek egy közös tolóajtó készül. Az ágy végébe könyvespolc lett tervezve. A háló nappali térrel való finom vizuális kapcsolata a többrétegű üveg közé tett szárított virágokon keresztül történik. Ennek az elkészítését Zsófi pécsi szobrász ismerősének a munkája ihlette. Az átalakítás szellemisége ötvözi a modernista gyökerekből táplálkozó kortárs formavilágot a kézműves igényességű belső téri beépített elemekkel. Ennek szép példája a kályha, melynek nagy, simogatható kerek égetett agyag betétjét Zsófi készítette el. Ilyen még a korábban említett szárított virág díszes elválasztó nyílás is. A kályha november végi megépítésével a félkész ház máris egy személyes réteggel bővült.

A kis ház karaktere változatlan maradt, még a nyílászárók arányainak megváltoztatása után is. A lapos tető túlfolyója új helyre került. A kert felé engedi elfolyni a záporok nagyobb mennyiségű vizét. A homlokzat teljes szigetelésével a tető simított nyers beton szalagja eltűnt. Zsófi hezitált, hogy valamilyen formában, a színezés emlékeztethet-e a korábbi állapotra, de ez már feleslegesnek tűnt. A vizes helyiségek maradék 10x10-es márvány lapokkal burkoltak. A lakó helyiségek melegburkolása januárban még várat magára, hogy a belső terekből párologjon el az építési víz.

Móna Tímea: Szentendre, Családi ház átalakítás

Az 1970-es évek végén títusterv alapján készült családi ház kötöttségeit a tervező leginkább a külső falak alkotta keretben érezte. Az átmeneti terek, mint a külső lépcső fedése és a terasz kialakítása a ház szabadabb, additív módon kezelt elemei. A homlokzat külső síkjára szerelt árnyékoló szerkezetek a homlokzat új rétegeként egyedi karakterrel ruházzák fel az épületet.

Csillag Katalin & Gunther Zsolt, ikerház a Gellért-hegyen

Az átalakítás utáni alaprajzok egyértelmű előképe lehet John Pawson londoni sorház átalakítása. Gunther Zsolték tereiben és közlekedő rendszerében teljesen átalakították a házat. Az aktív ház elveinek megfelelő gépészeti rendszerekkel bővítették a házat. Eredeti karakterét őrző jegyeit a háznak inkább felerősítették az átalakítás során. Erre jó példa a kilátás felé tájolt nagy üvegfelületek, illetve a homlokzati síkból kilépő oldalhomlokzati nyílászárók.

Balázs Mihály, Somogyi-Soma Katalin

A Gülbaba utcai ház a befelé fordulásról és a panoráma kitüntetett látványáról szó. A barokk lakóház integrálásával jön létre a családi ház és stúdió együttese. Az egykori pince és a ház az alaprajzi szerkesztésben jól olvashatóan jelen van. Balázs Mihály gyökerei a tanyavilághoz kötődnek. A saját családi házában is megjelennek azok az attribútumok melyek a tanyavilág átértelmezett elemei. Ilyenek a kerti szerszám tároló, melyet ők maguk is górének hívnak. Az egykori pincében helyet kapott a földszinhez kapcsolódóan egy kamra helyiség.

Janesch Péter - Pajkos utcai családi ház

"Nem kell, hogy minden az egóról szóljon, nem kell, hogy mindent megmutassak, hogy én máshogy csinállok. Hanem meg kell csinálni jól. Mint ahogy a hagyományt restaurálnám, vagy rekonstruálnám. Lehet bennem egy utólagos jó érzés, hogy én vagyok a hagyomány." (XII. kőműves)

1930-as években épült házban a nagyapja lakott. Jó pallérmunka de nem egy építész által jegyzett mű. Ezt a tulajdonságát szerette volna megőrizni a háznak. A meztelenül hagyott ház koncepciója, hogy minden utolsó réteg elmaradt. Ahogy mondja Janesch: "Nem az a helyzet, hogy elkészült a ház és jöhet a halál, hanem hogy ez a dolog még nincs kész." A befejezetlenség esztétikája a nyitva hagyottságból fakad. Ami egyszer elkészült, befejezetté vált, az megindul az elhasználódás, romlás útján. A befejezetlenül hagyott felületek mindig várakozással töltenek el, kérdéseket hagynak nyitva a ház további történetében.

Beszélgetésünk során felmerült, hogy Janáky István mondta, hogy egy ház addig szép amíg befejezetlen. A befejezetlenség olyan, mint a remény – mondja Janesch Péter. A három éves lassú bontás után az építés fázisában nagyon érdekes dolog volt, ahogy eleinte csak pusztán a terek jelentkeztek. Egy darabig minden egyforma belülről, csak a belső tér arányai és a fények határozzák meg a házat.

Bibliográfia:

Eberle, Dietmar. Simmendinger, Pia.: *Von der Stadt zum Haus eine entvurfslehre.*, GTA Verlag, Zürich, 2007. 11-22.

Zöldi, Anna: . Metszet, Budapest, 2013. 7-8.

Balázs, Mihály: *Balázs Mihály*. Kijárat, Budapest, 2006

szerk: Lévai-Kanyó, Judit: *5 ház*. Terc, Budapest, 2003

Brand, Stewart: *How Buildings Learn*. Phoenix, London, 1994.

Unwin, Simon: *Analysing Architecture*. Routledge, London, 1997. 15.

Duffy, Francis Henney, Alex: *Changing City*. Bullstrod, London, 1998. 61.